

ПРОБЛЕМА РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ У ПЕДОЛОГІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Авторкою статті розглянуті основні положення педології – науки про комплексне дослідження дитини і використання результатів такого дослідження у процесі її навчання, виховання і розвитку. У статті зазначено, що педологія виникла у кінці ХІХ ст. і мала практичне спрямування. Її стратегічною метою було реформування освітньої галузі на засадах гуманізму та педоцентризму.

Ключові слова: педологія, дитина, школа, реформування, педоцентризм.

Постановка проблеми. Сучасна національна освітня система орієнтована на гуманізацію навчання та виховання дітей, забезпечення умов для їх вільного розвитку. Прагнення до організації школи на засадах дитиноцентризму є характерною ознакою педагогіки не тільки в Україні початку ХХІ ст. Такі тенденції пов'язують сучасну педагогічну систему з педологією, що виникла у кінці ХІХ ст. Вона мала на меті зробити школу педоцентричною, такою, що забезпечує дотримання прав дитини, сприяє її вільному розвитку. Вивчення шляхів реформування школи у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. дає змогу виявити зразки і способи досягнення суспільно значущих результатів у освітній галузі сьогодні, а також відтворює еволюційні та реформаційні процеси, що відбувалися у педагогіці у різні історичні періоди.

Грунтовні дослідження різних аспектів педології як науки про дітей, що розвивалася у кінці ХІХ – першій третині ХХ ст., здійснені О. Сухомлинською. Окремі питання, пов'язані з теорією та практикою вітчизняної педології, розглянуті у наукових студіях І. Болотнікової, Н. Дічек, Ю. Литвиною, О. Петренко, Л. Смолінчук. Проблеми реформування освіти в Україні досліджені у роботах Л. Березівської.

Метою пропонованої статті є висвітлення ідей реформування освітньої галузі, викладених у науковій спадщині фундатора педології, американського вченого С. Холла.

Результати теоретичного аналізу. Автором терміну "педологія" став американський психолог О. Хрїсман (1893 р.). Педологія як самостійна наукова галузь набула поширення, передусім, завдяки новаторській науково-практичній діяльності американського вченого С. Холла. Він розглядає педологію як науку про комплексне вивчення дитинства та використання результатів таких досліджень у процесі навчання, виховання та розвитку дітей, а також з метою реформування освітньо-виховної системи на засадах педоцентризму і гуманізму.

Наголосимо, що предметом педології вчений називає "коло від юнацького віку одного покоління до юнацького віку іншого покоління відповідно до виховання нашого часу". Тобто педологія відразу була спрямована на практичні потреби виховання, була безпосередньо пов'язана з ним, мала на меті як наука про дитину "надати вихованню науковий або філософський характер" [5, с. 72]. Окрім того, зазначимо, що, на нашу думку, у даному випадку під юнацьким віком С. Холл розуміє саме дитячий вік від народження дитини і до часу фізичної, психологічної та соціальної зрілості.

Прихильником ідей педології є й шотландський психолог У. Друммонд. Він визнає провідну роль С. Холла у здійсненні педологічних досліджень [1, с. 8].

У. Друммонд пропонує визначення цієї наукової галузі й наголошує, що під педологією варто розуміти "вивчення дітей за допомогою сучасних наукових методів" [1, с. 1]. Він порівнює педологію з астрономією та метеорологією, оскільки вивчення зірок чи погоди здійснювалося завжди з часу існування людства, а названі науки виникли набагато пізніше. Так само й дослідження особистості дитини проводилися з найдавніших часів, а педологія з'явилася тільки у кінці ХІХ ст. [1, с. 1–3].

У. Друммонд наполягає на тому, що для педології є важливим комплексне дослідження особистості дитини, а не тільки специфіка її психічного розвитку. За його твердженням, "значна частина вивчення дитинства – це зовсім не психологія" [1, с. 28]. Відповідно до цієї думки, У. Друммонд досить своєрідно визначає предмет педології. "Вся дитина йде до школи, і тому предметом нашого вивчення є вся дитина, її тіло, розум і душа" [1, с. 28]. У пропонованому визначенні предмета педології зосереджена як ідея

комплексності досліджень дитини, так і практична спрямованість результатів даних досліджень на школу та педагогіку.

Новизна педології полягає у її комплексному, міждисциплінарному характері, що забезпечує гуманістичні підходи до проблеми розвитку дитини, її навчання та виховання.

У педології дитина стає центром досліджень різних наукових галузей – психології, фізіології, медицини, анатомії, антропології. Результати цих досліджень повинні використовуватися у процесі діяльності навчально-виховних закладів різного рівня, оскільки на їх основі можуть здійснюватися позитивні зміни, що стосуються вибору методів, індивідуалізації та гуманізації навчання і виховання, змісту навчального матеріалу, його відповідності віку дітей, збереження їх здоров'я.

Педагогізм педології полягає у тому, що на основі результатів комплексного дослідження дитини вона передбачає побудову дитиноцентрованої навчально-виховної системи, за умови функціонування якої діти отримують можливості вільного всебічного розвитку. О. Хрісман вважає, що педологія повинна "сконцентрувати свою увагу, як у фокусі, на дитині, щоб усі сили, пристосування та пошуки зосередити на цьому центрі" [3, с. 32].

Стратегічною метою педології є реформування школи. С. Холл описує ідеальну школу, діяльність якої заснована на ідеях педології. Така школа не існує насправді. Але "багато з її рис уже реалізовані, і, якщо взяти до уваги різні країни та епохи, можна поєднати їх в одній мозаїчній фігурі", тому така школа "могла б завтра бути створена всюди" [4, с. 159 – 160].

При створенні такої школи слід враховувати, що "діти, якими вони виходять з рук Творця, не зіпсовані, а є чимось досконалим; і дійсно нема нічого, більш гідного любові та шанування, ніж душа та тіло дитини, яка розвивається" [4, с. 160].

Як наголошує С. Холл, початковий зміст слова "школа" означає дозвілля, свободу від роботи, продовження дитинства та юнацького віку. Тому першим обов'язком школи стосовно дітей є "турбота про їх дозвілля: зменшення дозвілля – це замах на права дитини, який для свого виправдання потребує поважних причин". Вивчення кожного шкільного предмета має бути обґрунтованим і вмотивованим. Для цього необхідно враховувати здібності дітей, дотримуватися принципу диференційованості навчання. С. Холл зазначає: "Для тих, хто виявляє відповідні здібності, я не бажав би обмежити можливості освіти та освіченості, але нездібних необхідно залишати, для їх власних інтересів, за межами нашої освітньої системи" [4, с. 160–161]. Отже, диференційованість навчання є важливим принципом педології та діяльності школи, реформованої на її засадах.

С. Холл розробляє вікову періодизацію дитинства, на основі якої доцільно будувати навчально-виховну систему, та характеризує окремі періоди дитинства відповідно до завдань навчання та виховання підростаючого покоління:

1. Вік від 2 – 3 до 6 – 7 років. Таким дітям необхідно відвідувати дитячий сад. Вчений вважає, що у цей період "тіло потребує найбільшої уваги до себе, душа – найменшої". Тому "дитині потрібна скоріш мати, ніж учитель, скоріш освічена няня, ніж метафізик". Необхідно переглянути й удосконалити, а також значно розширити традиційні дитячі ігри та фребелівські дари. Під час організації дитячих садів слід піклуватися про чисті ігрові зали, побудовані відповідно до гігієнічних норм, створення умов для організації дитячих ігор на свіжому повітрі. С. Холл критикує деякі практичні ідеї Ф. Фребеля стосовно дошкільного виховання та обмеженого кола предметів, якими можуть користуватися діти у дитячих садках. "Замість фребелівської магії краще дати дітям кубики, кульки, дзиґи; нехай пускають мильні бульбашки, грають з ляльками, танцюють, бавляться різними іграми та іграшками; замість двох або трьох риб, комах, чотирилапих і рослин, потрібно оточити дітей різними представниками тваринного і рослинного світу".

Обов'язковою є організація харчування у дитячих садках і дотримання при цьому норм гігієни та етикету. Дітей слід годувати хлібом, молоком, фруктами. "Їжа сприяє роботі духу, ... і

навіть успіхи в заняттях можна пов'язати з впливом харчових продуктів". Вихованці мають перебувати у дитячих садках впродовж цілого дня. По обіді відводиться час для відпочинку і сну.

Основною формою організації навчання та виховання дітей дошкільного віку є гра. "Під час гри – і тільки під час гри – життя набуває характеру дійсності. Слід розширити межі наслідування". Гра має бути механізмом, який сприяє психічному та соціальному розвитку дитини, її переходу від однієї стадії розвитку на іншу, її соціалізації та засвоєнню нею суспільного досвіду. Окрім того, важливим є і навчання дітей дошкільного віку. До програми навчання слід ввести англійську (рідну) мову, а трохи згодом (у наступні вікові періоди) – французьку та німецьку. Але вчений наголошує, що непотрібно спеціально вивчати кольори. У сфері виховання та розвитку особистості варто звернути увагу на те, з якої родини походить дитина. "Діти багатих людей ростуть, як правило, дуже великими індивідуалістами і навіть над-індивідуалістами, особливо, якщо це єдині діти; їх слід привчати до дисципліни та підпорядкування, а у дітей бідних батьків, які ростуть у значному підпорядкуванні, слід розвивати індивідуалістичні риси".

Стосовно вчителів дитячих садків (вихователів) С. Холл зауважує, що їм потрібно любити дітей, вивчати їхні особливості у процесі спостережень за ними.

Насамкінець вчений зазначає, що "дитячий сад повинен стати важливою частиною шкільної системи" [4, с. 161–164].

2) Вік 7 – 8 років. С. Холл вважає його "перехідним періодом, який представляє значний інтерес для науки", тому що у цей час відбуваються зміни у діяльності серця, органів дихання людини. Дитина швидко втомлюється, відчуває фізичну слабкість. Навчання має бути засноване на розповідях, спостереженнях за природою, іграх. Це час перед вступом дитини до школи.

Як зазначає С. Холл, цей період розвитку дітей залишається погано вивченим і потребує уваги науковців, педагогів і батьків.

3) Вік від 8–9 років до 12–13 років. Цей період триває до початку статевого дозрівання і має багато відмінностей порівняно з попередніми та наступними періодами. Він відповідає часу навчання у народній (початковій) школі. С. Холл вважає, що "у ці роки зменшується пропорція росту і тіло дитини знаходиться у стані спокою". Але у той же час він зазначає, що збільшується життєва сила дітей такого віку, активізується їхня діяльність, вони можуть протистояти різним хворобам, менше стомлюються. Основною формою діяльності дітей залишається гра. Згідно з теорією рекапітуляції "ці чотири роки представляють собою тривалий період доісторичної епохи, коли наші перші пращури були вже добре пристосовані до оточуючого середовища". Тобто дитина такого віку достатньо адаптована до суспільного середовища, нею засвоєні соціальні норми і вона готова до отримання наукових знань та сприйняття виховних впливів.

У цей період варто приділити увагу формуванню дисциплінованості, моральності та корисних звичок. Така виховна робота буде відповідати природі дитини. Навчання читанню і письму слід розпочинати з 8 років, оскільки саме у цьому віці сформовані фізіологічні передумови, необхідні для таких занять. "Небезпека полягає у передчасній надмірній напрузі тонких м'язів пальців рук і очей. ... Тільки тепер у середньої дитини дрібні м'язи можуть перенести важку роботу та велике навантаження". У дитини добре розвинута пам'ять і це слід використовувати у процесі її навчання.

Це час для навчання малюванню та іншим "ручним мистецтвам", гри на музичних інструментах. Навчання малюванню слід починати з "великих та абсолютно вільних форм". Воно

має відбуватися без примусу, тому дитині можна дозволяти малювати все: навіть жорстокі картини (битви, пожежі, аварії кораблів, залізничні катастрофи). Малювання сприяє розвитку характеру, дисциплінованості, індивідуальності, уяви, інтелекту дитини, а також її дрібної мускулатури.

Важливе місце у навчанні дитини займає рідна мова. С. Холл радить віддати перевагу її усному вивченню, у порівнянні з виконанням письмових завдань і написанням творів, оскільки це може нашкодити розвитку нервової та мускульної систем, а також формуванню почерку й мовлення дитини. Загалом, вчений не вважає доцільним приділяти значну увагу правопису й орфографії. Важливішим, за його твердженням, є формування усного мовлення дитини, вміння висловлювати нею свої думки, навіть з використанням діалектів.

Вивчення математики слід починати з ознайомлення з основами геометрії, потім перейти до основ алгебри. При чому спочатку потрібно давати дітям вирішувати задачі, а тільки після цього необхідно заучувати правила. У цьому віці слід починати вивчення іноземних мов і створювати умови для їх практичного використання. "Якщо почати вивчення іноземних мов раніше, це може нашкодити розвитку рідної мови; якщо почати навчання пізніше, – дитина ніколи не навчиться добре говорити іноземною мовою, і вона ніколи не стане для неї безпосереднім знаряддям мислення". У процесі викладання іноземних мов С. Холл рекомендує спиратися на принцип наочності навчання. "Те чи інше французьке або німецьке слово, яке навряд чи утрималося б за інших умов у пам'яті, краще відтворюється американською дитиною або закарбовується в її голові, якщо одночасно показати їй предмет, картинку або виконати відповідну дію. Книги не можна не використовувати, але більш дієвим залишається усне викладання та мислення". У процесі перекладу з іноземної мови на рідну учень ніколи не повинен користуватися словниками або записувати слова. Значення іноземних слів та правила граматики повинен повідомляти учитель [4, с. 164–170].

Обсяг вивчення географії доцільно скоротити, а зміст навчального матеріалу з географії привести у відповідність з віковими інтересами дитини. Так, "інтерес до первісних народів і тварин досягає найвищого рівня на дев'ятому і десятому роках життя дитини; інтерес до економічної та політичної географії виявляється між шістнадцятим і двадцятим роками". Це слід враховувати при складанні програм і підручників з географії. Спочатку варто вивчати географію як учіння про місцевість, у якій дитина живе, давати завдання малювати різні карти, повідомляти матеріал з антропології та зоології, а потім перейти до елементарної астрономії, геології, метеорології та ботаніки.

Важливими є заняття співами. Вони мають не тільки освітнє, а й виховне значення, оскільки при виборі пісень слід надавати перевагу тим, зміст яких присвячений любові до батьківщини та природи, повазі до релігії. У народній школі мета навчання музиці полягає у тому, щоб навчити дитину виражати свої почуття, впливати на формування її характеру та поведінки, а не в підготовці музиканта.

С. Холл висловлює, як правильні, так і помилкові думки стосовно методів виховання дитини. Він вважає за доцільне у якості методу виховання використовувати приклад дорослих, але заперечує ефективність пояснення. "Показувати, всюди і в усьому давати дитині можливість наочного сприйняття, але не давати словесних пояснень – ось дорогоцінне правило педагогів". Інтелект дитини недостатньо розвинутий для того, щоб вона зрозуміла пояснення. Це метод для тих педагогів і батьків, які не мають достатнього авторитету у дітей. Головним обов'язком дітей

цього віку стосовно їхньої поведінки та моральності, на думку С. Холла, є формування покірності [4, с. 170–173].

Вчений зазначає, що хлопчиків і дівчат мають вчити педагоги тієї ж статі, що й самі діти. Він висуває особливі вимоги до особистості вчителя. "Він володіє тією фізичною спритністю, якої не вистачає дитині; він зможе відповісти на більшість питань дитини про поле, ліс, берег, вулицю та їхніх жителів, спонукати дітей до гри і вирішити їхні суперечки, буде серйозним наставником, іноді веселим, коли потрібно – строгим, непохитним у своїх вимогах і нетерпимим до поганих робіт; він організовує іноді екскурсії та експедиції, вміє співати, грати на якомусь інструменті, малювати, є спеціалістом у тій чи іншій сфері і – це, можливо, його найкраща якість – має запас змістовних історій з тих, які колись були розказані та вислухані людством" [4, с. 174].

На кінець даного вікового періоду діти мають бути фізично й духовно розвинутими. Окрім того, вони повинні вміти добре читати й писати, мати знання стосовно оточуючої їх природи, прочитати декілька десятків рекомендованих їм книг та прочитати і зрозуміти простий текст французькою та німецькою мовами. Діти цього віку мають поважати дорослих, бути знайомі з основами деяких ремесел, вміти малювати і співати [4, с. 173].

4) Юнацький (дівочий) вік з 13–14 до 23–24 років. Цей десятилітній період триває до завершення статевої і досягнення соціальної зрілості. Він поділяється на три етапи: 1 – перші два роки, що характеризуються статевим дозріванням; 2 – з 15 (у дівчат) і 16 (у хлопців) до 19 (у дівчат) і 20 (у хлопців); 3 – кінцевий етап. Цьому періоду відповідає навчання у середній школі та університеті.

Початок цього періоду характеризується швидким ростом, збільшенням ваги та фізіологічними змінами в організмі дитини. Діти обох статей схильні до захворювань, оскільки в організмі відбуваються значні зміни. Вони часто виявляють такі почуття, як страх, гнів, любов, ревності, жаль, змагальність, честолюбство. Молоді люди хочуть, щоб до них ставилися, як до дорослих. "Дитинство завершилося; виникають плани стосовно майбутньої професії і поступово вони набувають визначеної та довершеної форми" [4, с. 176].

У дітей та молодих людей спостерігається підвищена чутливість до критики, покарань і заохочень. Тому педагогам і батькам слід бути обережними, використовуючи такі методи стимулювання поведінки. Окрім того, у цьому віці діти скоюють найбільше злочинів, тому варто звернути увагу на профілактичні заходи, спрямовані на засвоєння соціальних норм та правил поведінки. Найбільше на формування особистості дитини впливають спадковість та середовище. "Спадковість – у першу чергу і середовище – у другу визначають, чи може індивід перейти з успіхом через цей міст і чи може він без втрат для себе, без ускладнень і перешкод перейти до повної зрілості" [4, с. 177].

Цей період розвитку юнаків та дівчат вимагає нових методів виховання та навчання. Дисциплінованість і покірність як основні якості особистості дитини, що були доцільними раніше, потрібно замінити на свободу та самовизначення. На думку С. Холла, у цьому віці дисципліна гальмує розвиток. Для тих підлітків, які продовжують відвідувати школу (а більшість з них у цей час залишають навчальні заклади), слід дозволити вивчення предметів за вільним вибором.

Щоб правильно підібрати методи виховання та навчання, визначити їх зміст, слід вивчати особистість підлітка. С. Холл наголошує, що дослідження особистості сприятимуть вирішенню низки проблем, котрі виникають у дітей такого віку.

С. Холл виступає за окреме навчання хлопців та дівчат. Він зазначає, що у США серед учнів середніх шкіл 60 % дівчат. При чому програми жіночих навчальних закладів, на думку вченого, мають носити специфічний і обмежений характер. Наголосимо, що він не поділяє поглядів тих педагогів і суспільних діячів, які виступають за рівні права юнаків та дівчат на освіту, та критикує таку жіночу освіту, котра б у майбутньому давала дівчині можливість фінансової незалежності. "Керівники нового виховання дівчат рекомендують підготовку їх до матеріальної самостійності, вважаючи, що ті, які отримали подібну підготовку, зможуть піклуватися про себе з настанням повної зрілості та материнства. Але цей погляд хибний; слід стверджувати як раз протилежне. Кожну дівчинку потрібно, насамперед, підготувати до обов'язків дружини і матері" [4, с. 177–179].

Зазначимо, що С. Холл рекомендує у процесі навчання юнаків і дівчат відмовитися від екзаменів. Вони руйнують психіку дітей і молодих людей, негативно впливають на їх здоровий розвиток. Вчителі середньої школи, насамперед, повинні виховувати дітей, сприяти розвитку їх особистості, а вже потім турбуватися про забезпечення учнів науковими знаннями, які будуть потрібні для вступу до університету. На думку вченого, середня школа має бути самостійною, незалежною від вимог університету. В іншому випадку, порушуються права тих молодих людей, які не планують вступати до вищого навчального закладу. У свою чергу університет має орієнтуватися на потреби середньої школи. Налагодження такого зв'язку є необхідною умовою реформування освітньо-виховної системи.

Насамкінець, С. Холл наголошує, що запропонована ним освітня система має принципові відмінності у порівнянні з існуючою, оскільки в ній головною постаттю навчально-виховного процесу є дитина, а не школа. Пропоновану реформу вчений порівнює з Реформацією, під час якої було реалізоване гасло: "Церква для людини" (а не навпаки, як було раніше). Школа має існувати для дитини. Нова школа повинна бути організована з урахуванням досягнень науки та результатів психологічних досліджень, визнавати права дітей на індивідуальний розвиток, ставитися до них, як до найвищої цінності [4, с. 180–184]. Ці ідеї наочно демонструють педоцентризм педології, оскільки її стратегічною метою є дитиноцентрована навчально-виховна система, що забезпечує умови для вільного виховання і розвитку підростаючого покоління.

Висновки. Таким чином, педологія як наукова галузь виникла у кінці XIX ст. Її становлення пов'язане, насамперед, з науково-практичною діяльністю американського психолога С. Холла. Педологія має практичне спрямування та орієнтована на потреби навчання, виховання та розвитку дитини в умовах школи. Поєднання теоретичних і експериментальних положень різних людинознавчих наук (тих їхніх частин, які мають відношення до дітей), комплексні дослідження особистості, використання їх результатів у практичній площині педагогіки та реформування школи на засадах педоцентризму є головними ідеями педології.

Активне поширення педології в європейських країнах на початку XX ст. зумовлене саме її орієнтацією на практичні потреби школи, оскільки педагоги мають багато проблем, пов'язаних не тільки з навчанням та вихованням, а й з фізичним, психічним, соціальним розвитком, здоров'ям, соціалізацією дітей. Їх вирішення потребує комплексного підходу, який може забезпечити педологія.

Використані джерела

1. Друммонд У. Введение в изучение ребенка / У. Друмонд. – М.: Московское книгоиздательство, Товарищество типографии А. И. Мамонтова, 1910. – 385 с.

2. Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933 / [за ред. О.В. Сухомлинської]. – К. : Заповіт, 1996. – 302 с.
3. Труды Второго Всероссийского съезда по педагогической психологии в С.-Петербурге в 1909 г. Отчет / [сост. М. И. Коноров]. – СПб. : Типография П. П. Сойкина, 1910. – 401 с.
4. Холл С. Идеальная школа на основе изучения детей (педологии) / С. Холл // С. Холл Собрание статей по педологии и педагогике. – М.: Московское книгоиздательство, 1912. – С. 159 – 184.
5. Холл С. Педология как основа точной педагогики / С. Холл // С. Холл Собрание статей по педологии и педагогике. – М.: Московское книгоиздательство, 1912. –С. 71 – 91.

Yanchenko T.V.

THE PROBLEM OF SCHOOL'S REFORMING IN PEDOLOGY OF THE LATE XIX - EARLY XX CENTURIES

The author of the article reviewed key provisions of pedology – the science of complex study of a child and use the results of such research in the process of its learning, upbringing and development. The article stated that pedology originated in the late nineteenth century and had practical direction. Its strategic goal was to reform the education based on the principles of humanism and pedocentrism.

Key words: *pedology, child, school, reform, pedocentrism.*

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013 р.